

УДК 378.147:81'243

Потапенко Л. В.

ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНЕ НАВЧАННЯ ПРОДУКТИВНИХ І РЕЦЕПТИВНИХ ВИДІВ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНШОМОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Стаття присвячена дослідженню особливостей реалізації принципу взаємопов'язаного навчання продуктивних і рецептивних видів мовленнєвої діяльності під час навчання іношомовного спілкування студентів економічних спеціальностей.

Ключові слова: іношомовна компетенція, продуктивні види мовленнєвої діяльності, рецептивні види мовленнєвої діяльності, взаємопов'язане навчання.

Потапенко Л. В. Взаимосвязанное обучение продуктивным и рецептивным видам речевой деятельности в иноязычной подготовке студентов экономических специальностей. – Стаття.

Статья посвящена исследованию особенностей реализации принципа взаимосвязанного обучения продуктивным и рецептивным видам речевой деятельности при обучении иноязычному общению студентов экономических специальностей.

Ключевые слова: иноязычная компетенция, продуктивные виды речевой деятельности, рецептивные виды речевой деятельности, взаимосвязанное обучение.

Potapenko L. V. The interrelated teaching of productive and receptive language skills in foreign language training of the students of economic specialties. – Article.

The paper aims to investigate the principle of interrelated teaching of productive and receptive types of language skills and the peculiarities of its implementation in foreign language training of the students of economic specialties.

Key words: foreign language competence, productive language skills, receptive language skills, interrelated teaching.

Знання іноземної мови, особливо англійської, має високу практичну цінність для успішної конкуренції на ринку праці, є нагальною потребою в отриманні інформації як професійного, так і загального характеру й водночас розцінюється як важлива складова частина іміджу.

Зазвичай кілька років тому навчання іноземної мови в немовному вузі було зорієнтоване на читання, розуміння та переклад спеціальних (професійних) текстів. Наразі ситуація змінилася, перемістивши акценти на розвиток навичок спілкування на професійні теми та ведення наукових дискусій. Головна мета навчання іношомовного спілкування – розвиток комунікативної, когнітивної, мовленнєвої, інформаційної, соціокультурної, професійної та загальнокультурної мовленнєвої компетенцій; розвиток умінь вирішувати засобами іноземної мови актуальні для студента завдання спілкування й готовності до самостійного й безперервного вивчення англійської мови; підготовка студента до професійного спілкування іноземною мовою, формування в нього таких мовленнєвих навичок і вмінь, що дають йому змогу після закінчення вишу читати оригінальну літературу за фахом для отримання необхідної інформації, формулювати думки іноземною мовою, сприймати мову на слух, тобто брати участь в усному спілкуванні іноземною мовою.

Дослідження принципів взаємопов'язаного навчання продуктивних і рецептивних видів мовленнєвої діяльності перебуває у фокусі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців (Берман І.М., Бухбіндер В.О., Григор'єва П.С., Зимня І.О., Карабан В.І., Кожушко С.П., Максимова І.Р., Мерзлякова В.А., Мільруд Р.П., Тарнопольський О.Б., Фоломкіна С.К., Черноватий Л.М.), проте

його застосування в процесі іношомовної підготовки студентів економічних спеціальностей потребує подальшого вивчення.

Мета статті полягає в розкритті змісту поняття «взаємопов'язане навчання» іноземної мови й аналізі підходів до його реалізації для студентів економічних спеціальностей.

Відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти існують чіткі вимоги до засвоєння студентами рецептивних і продуктивних видів мовленнєвої діяльності, які залежать від періоду навчання. Розрізняють три періоди навчання студентів іноземної мови: початковий (initial), головний (main) і завершальний (final) [3, с. 45]. На початковому етапі навчання головною метою є досягнення рівня володіння іноземною мовою B2 Vantage (просунутий рівень, або «незалежний користувач»), на головному – C1 Effective Operational Proficiency (ефективна оперативна компетенція, або «автономний рівень»), а на завершальному – C2 Masterly (глобальне володіння). На кожному із цих рівнів вимагається засвоєння мовленнєвих навичок і вмінь відповідної складності залежно від конкретного виду мовленнєвої діяльності.

Досліджуючи особливості навчання іноземної мови студентів економічних спеціальностей, ми орієнтуємося на рівень B2. Цей рівень характеризує мовця, який має відповідні рецептивні вміння: сприймає та розуміє основну ідею тексту як на конкретну, так і на абстрактну тему, володіє певними продуктивними навичками (може спілкуватися як в усній, так і в письмовій формі з носіями мови без перешкод, висловлюватися на широке коло тем, наводити різноманітні аргументи) [3, с. 52].

Отже, основне завдання вишу в іношомовній підготовці студентів економічних спеціальностей

полягає в навчанні майбутнього спеціаліста ефективному спілкуванню англійською мовою в професійному середовищі з відповідним володінням усіма видами мовленнєвої діяльності. Механізм сприйняття (декодування) мовленнєвої інформації реалізується завдяки таким рецептивним видам мовленнєвої діяльності, як читання й аудіювання. У процесі читання чи аудіювання людина одержує мовленнєву інформацію, тобто сприймає й розуміє думки інших людей. Механізм продукування або кодування мовленнєвого повідомлення стає можливим завдяки використанню таких продуктивних видів мовленнєвої діяльності, як говоріння та письмо. Види мовленнєвої діяльності – це різні види мовленнєвих навичок і вмінь [2, с. 7].

Для реалізації основної мети взаємопов'язаного навчання іноземної мови необхідна ефективна методика формування мовленнєвих компетенцій у говорінні, читанні, аудіюванні та письмі, яка б повністю відповідала сучасним вимогам. Проте якщо взяти до уваги специфічні умови навчання іноземної мови в немовному вузі, то реалізація цієї мети видається досить складною. Основними чинниками, що є перепонами для її досягнення, є недостатня кількість годин, що виділяються на мовленнєву підготовку на немовних спеціальностях, різний рівень попередньої підготовки студентів у групах, низький вихідний рівень володіння іноземною мовою в більшості студентів, велика наповненість навчальних груп, обмежені терміни навчання (лише на 1 та 2 курсах), відсутність високого рівня мотивації студентів, відсутність загальнонавчального реєстру компетенцій, які необхідно сформувати в студентів тієї чи іншої спеціальності, та способів оцінки рівня їх сформованості.

Сьогодні навчання іншомовного спілкування в немовному виші передбачає досить високий рівень сформованості вмінь і навичок у різних видах мовленнєвої діяльності: з одного боку, це читання оригінальної літератури за фахом для отримання професійної інформації, з іншого – усне спілкування (говоріння й аудіювання) іноземною мовою. Метою першого етапу навчання є розвиток комунікативної компетенції, яка повинна бути сформована в студентів після закінчення другого етапу. Підсумком навчання на другому етапі має стати формування в студентів вмінь і навичок читання, а також вмінь, необхідних для участі в бесіді. Досягнення результатів у формуванні цільових вмінь передбачає таку організацію процесу навчання, за якої всі види мовленнєвої діяльності розвиваються в комплексі. Це продиктовано необхідністю інтенсифікації викладання іноземних мов, оскільки підвищення ефективності навчального процесу в цілому й аудиторних занять зокрема полягає у використанні найбільш раціональних шляхів навчання. Одним із таких шляхів є одночасне навчання різних видів мовленнєвої

діяльності (взаємопов'язане навчання). Різні види мовленнєвої діяльності мають як специфічні, так і загальні риси. Тому, використовуючи загальні риси різних видів мовленнєвої діяльності, можна, розвиваючи певні вміння й навички в одному її вигляді, забезпечити одночасний розвиток вмінь і навичок в іншому. Тоді має місце неусвідомлене перенесення вмінь і навичок з одного виду мовленнєвої діяльності на інший.

У комплексному взаємопов'язаному навчанні іншомовного спілкування виокремлюють основні напрями взаємодії видів мовленнєвої діяльності: рецептивно-результативний (читання й аудіювання), рецептивно-продуктивний (читання та говоріння), продуктивно-продуктивний (говоріння й письмо). Винятково важливим є взаємозв'язок читання й усного мовлення, зокрема читання як засобу розвитку навичок говоріння. Під час читання тексту перед студентами ставляться такі ключові завдання: отримання (вилучення) текстової інформації; засвоєння прийомів вилучення інформації з тексту; засвоєння мовленнєвих форм, закладених у тексті. При взаємопов'язаному навчанні мовленнєвої діяльності використовується загальний мовний матеріал, спеціальна спрямованість вправ і певне часове співвідношення роботи над різними видами мовленнєвої діяльності під час аудиторних занять.

Усне мовлення передбачає слухання або читання, розуміння та відтворення прослуханого або прочитаного матеріалу як в усній, так і в діалогічній чи монологічній формах [7, с. 3]. Говоріння реалізується в процесі усної комунікації між двома або більше мовцями. Запис прослуханого й використання друкованого тексту як джерела усного мовлення реалізується в навчальній аудиторії. З огляду на ці важливі функції читання доречно використовувати систему вправ для взаємопов'язаного розвитку читання й говоріння (при цьому відбувається позитивний вплив читання як рецептивного виду мовленнєвої діяльності на говоріння як продуктивний вид). В основу взаємопов'язаного навчання читання й усного мовлення покладені загальні риси цих видів мовленнєвої діяльності як у психологічному, так і в лінгвістичному аспектах (спільна фізіологічна основа, характер процесів сприйняття та вираження, спільні механізми осмислення, пам'яті, прогнозування, спільна лінгвістична основа, що виявляється в спільності стильових рис і загальних мовленнєвих засобів вираження).

Реалізація взаємопов'язаного навчання на заняттях з іноземної мови має регулярний характер. Постає єдиний комплекс цілей, що полягає як у розвитку лексичних і граматичних навичок, так і мовленнєвих вмінь. Для того, щоб сформувати комунікативну компетенцію поза мовленнєвим оточенням, недостатньо наповнити урок умовно

комунікативними чи комунікативними вправами. Важливо дати студентам можливість мислити, розмірковувати, вирішуючи якісь проблеми, щоб студенти зосередилися на змісті свого висловлювання, щоб у центрі уваги була думка, а мова слугувала б формуванню й формулюванню цих думок. Звичайно, на заняттях з іноземної мови має місце навчальне спілкування, при якому цілі навчання не є наслідком природної комунікативної ситуації, а імітуються викладачем, тобто заздалегідь відомі. Це спілкування має професійно-діловий характер.

Читання літератури за фахом іноземною мовою може розглядатися як міжкультурне професійне спілкування. Значну частину інформації під час вивчення іноземної мови студенти отримують через читання, що особливо актуально для навчання в неможливо вищій. Одним із вагомих аспектів формування навичок міжкультурного професійного спілкування є читання різноманітної професійно орієнтованої літератури іноземною мовою. Відбір навчального матеріалу здійснюється відповідно до положень Загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти, згідно з якими основні стратегії відбору засобів викладання мов включають відбір оригінальних текстів з урахуванням професійних потреб тих, хто вивчає іноземну мову [3, с. 81]. Зважаючи на це, фаховий текст є основною одиницею викладання та навчання англійської мови за професійним спрямуванням, джерелом термінологічної лексики, засобом формування лінгвістичної, професійної та соціокультурної компетенції студентів. Лексична, граматична та смислова насиченість тексту формує розуміння й відчуття мови, розвиває лінгвістичні й когнітивні навички. На першому курсі навчання іншомовний текст із літератури за фахом не повинен містити великої кількості нової, незнайомої інформації. На цьому етапі завдання студента полягає в умінні впізнати відому інформацію, викладену засобами іншої мови. Так формуються не тільки мовленнєві компетенції читання, але й уміння, пов'язані з осмисленням змісту тексту. Ці вміння забезпечують глибину розуміння, тобто комунікативну компетенцію читання. З переходом до наступних етапів навчання читання іншомовних текстів за фахом вони все більше наближаються до оригінальних, обсяг нової інформації з профільної дисципліни поступово зростає. Основне завдання на кінцевому етапі навчання читання – навчити студентів читати літературу з різною метою (ознайомлення, пошук інформації, перегляд і поглиблене читання), тобто користуватися комбінаціями видів читання. Крім того, доречним є виконання різних видів робіт із літературою за фахом – переклади, доповіді, реферати, анотації. Важливо використовувати різні жанри спеціальної літератури (реферативні повідомлення, доповіді, контракти, статті).

Наступним етапом є розроблення вправ для формування вмінь, пов'язаних із набуттям навичок декодування тексту під час читання. Завдання вправ з оволодіння мовленнєвими засобами полягає в тому, щоб навчити студентів упізнавати слова, що вивчаються, у будь-якому контексті, тобто розрізняти лексико-семантичні варіанти. Після відбору словотворчих, лексичних і граматичних структур, необхідних для освоєння досліджуваних текстів, починається тренування. Значну увагу варто приділяти діалогам, зокрема під час введення лексики. Доцільно тренувати не лише термінологічну й загальнонаукову лексику, але й службову лексику наукової мови й лексику усної форми спілкування. Рекомендується виконувати вправи на встановлення смислових відносин між словами, реченнями й абзацами. Для цього проводиться граматичний аналіз із метою розпізнавання різних форм за їхніми зовнішніми ознаками й визначення функцій цих форм у конкретному реченні.

Тексти, що використовуються на заняттях з іноземної мови для студентів економічних спеціальностей, відрізняються від науково-популярних і публіцистичних як мовою, так і структурою. У них відсутні фабула й емоційне забарвлення, однак є велика кількість термінів. Під час читання таких текстів студентам зазвичай складно використовувати прийоми контекстуальної здогадки, оскільки текст будується навколо фактів, теорій, принципів, процесів або інших досить абстрактних понять, які й у рідній мові вимагають значної розумової роботи. Читання професійно орієнтованого тексту передбачає наявність у студента вмінь вибирати із запропонованого матеріалу необхідну професійну інформацію з метою її подальшого використання у своїй діяльності. Погоджуємося з думкою Бараненкової Н.А. про ефективність використання принципу безперекладного розуміння тексту. На перших етапах навчання при роботі з професійно орієнтованими текстами студенти для усвідомлення інформації намагаються перекласти його рідною мовою, оскільки іноземною вони ще не мислять. Тобто усвідомлення інформації йде через рідну мову. На подальших етапах вивчення іноземної мови відбувається перехід до безперекладного розуміння спочатку окремих уривків, а потім і всього тексту в цілому [1, с. 77].

Ключову роль у процесі формування в студентів необхідних умінь у різних видах мовленнєвої діяльності та мовленнєвої компетенції відіграє організація активної усної практики. Для практичного оволодіння іноземною мовою необхідними є й читання, і усне мовлення. Під усним мовленням розуміється мовоутворення (говоріння) і мовосприйняття (аудіювання, тобто слухання й розуміння). Обидва процеси тісно пов'язані

й базуються на трьох видах навичок – лексичних, граматичних і вимовних. Студенти повинні вміти сприймати різні типи монологічного та діалогічного мовлення на загальнонаукові теми, сприймати на слух у тексті змістові блоки, виділяти в них головну, додаткову й надлишкову інформацію. Навчання усного мовлення має починатися з аудіювання текстів, за яким має йти мовоутворення. Студенти повинні вміти реагувати на фрази співрозмовника, висловлювати сумнів, незгоду, підтримку, ставити уточнюючі запитання, будувати власне висловлювання з урахуванням ситуації, формулювати тезу й аргументувати її, розпочинати, переривати, продовжувати й завершувати бесіду [4, с. 7].

Для розвитку навичок говоріння використовуються вправи з діалогічного та монологічного мовлення. Кінцева мета цих вправ – сформувати основні комунікативні вміння повідомляти, описувати, пояснювати.

При взаємопов'язаному навчанні різних видів мовленнєвої діяльності результативним є одночасне навчання читання та говоріння, зокрема читання й монологічного мовлення. З розвитком і вдосконаленням умінь монологічного мовлення на завершальному етапі варто використовувати складніші види вправ: монолог (вільну розповідь), усний реферат тексту, коментар як оцінку тексту, доповідь із використанням декількох джерел, презентацію на тему, яка пов'язана з майбутньою професією.

Уміння готувати презентацію сьогодні розглядається як одне з ключових комунікативних умінь, необхідних майбутньому фахівцю в його професійній діяльності для участі в зустрічах і веденні переговорів. При навчанні ділового іншомовного спілкування моделюються ситуації, наближені до реальних, що сприяє розвитку лінгвопрофесійних орієнтацій майбутнього фахівця. У процесі підготовки презентації студенти вибудовують стратегію виступу, вчать планувати свою промову, дотримуючись лексико-граматичної структури, корегувати й оцінювати результати мови; набувають практичних навичок відбору інформації, пишуть текст, готують ілюстративний матеріал (таблиці, схеми, графіки, слайди). На цьому етапі студенти навчаються структурувати матеріал, установлювати контакт з аудиторією. Подання презентації здійснюється у формі монологічного мовлення, яке водночас спрямоване на активну участь усіх слухачів, оскільки виступ перед аудиторією передбачає відповідну реакцію слухачів як щодо змісту, так і щодо якості викладу матеріалу, оцінку сильних і слабких сторін виступу. Після виступу студент змушений спонтанно реагувати на питання й репліки, тобто стає учасником непідготовленого діалогічного мовлення. Китайгородська Г.А.

відзначає, що мовленнєва поведінка кожного учасника діалогу значною мірою зумовлюється мовленнєвою поведінкою партнера. Саме тому діалогічне мовлення, на відміну від монологічного, неможливо спланувати заздалегідь. Обмін репліками відбувається доволі швидко, і реакція вимагає нормального темпу мовлення. Діалогічне мовлення має двосторонній характер. Спілкуючись, співрозмовник виступає то в ролі мовця, то слухача, який повинен реагувати на репліку партнера. Іншими словами, обмін репліками не може здійснюватися без взаємного розуміння, яке відбувається через аудіювання [5, с. 2]. Таким чином, презентація, будучи рольовою грою, задає форму поведінки всім її учасникам і залучає їх до різних форм групової взаємодії й співпраці. Слід зазначити, що використання презентації на заняттях з іноземної мови дає можливість забезпечити автентичність професійно орієнтованої навчальної ситуації, застосувати мову в природному соціальному контексті, виробити навички підготовленої та спонтанної мови в ситуації, наближеній до реальної.

Рольові ігри є однією з найбільш ефективних вправ для розвитку раніше сформованих комунікативних компетенцій (уміння відібрати інформацію за темою, створити вторинні тексти, подати матеріал). Рольова гра переслідує конкретну мету: дати можливість студентам говорити іноземною мовою якомога більше в умовах обмеженого часу.

Спільність деяких видів мовленнєвої діяльності зумовлює спільність методичних підходів до їх навчання. Наприклад, робота з текстом для читання та з аудіотекстом може бути заснована на спільності критеріїв відбору цих текстів (інформаційному, пізнавальному, мовному, структурному), спільності логіко-сміслового та стилістичного аналізу, подібності вправ (до-текстові – призначені для зняття країнознавчих, лексико-граматичних і лінгвостилістичних труднощів, притекстові – формують комунікативну настанову, післятекстові – контролюють розуміння тексту). Говоріння й слухання передбачає аналогічну класифікацію вправ на мовні й мовленнєві, підготовчі та тренувальні [6].

Отже, взаємопов'язане навчання основним видам мовленнєвої діяльності на заняттях з іноземної мови в студентів економічних спеціальностей полягає в гармонійному поєднанні різних способів навчання іншомовного спілкування. Комунікативна компетенція формується, з одного боку, у всіх видах мовленнєвої діяльності – аудіюванні, говорінні, читанні, письмі, а з іншого – забезпечує здійснення цих видів мовленнєвої діяльності. Іншими словами, учасники комунікації формують комунікативну компетенцію, створюючи й сприймаючи інформацію, вза-

емодіючи в усній і письмовій формі. Іншомовна компетентність – це результат інтеграції знань, умінь, ціннісних відносин у рамках навчально-пізнавальної та професійно значущої діяльності, що виражається в готовності майбутнього фахівця використовувати отримані лінгвістичні знання, уміння та комунікативний досвід у про-

фесійному й соціальному середовищі відповідно до вимог державного освітнього стандарту.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у розробленні завдань і вправ із метою реалізації принципу взаємопов'язаного навчання іншомовного спілкування студентів економічних спеціальностей.

Література

1. Бараненкова Н.А. Роль перекладу у процесі навчання читання фахової літератури студентів немовних ВНЗ / Н.А. Бараненкова / Вісник ЛНУ. – № 14 (273), 2013. – С. 77–82.
2. Гойхман О.Я. Речевая коммуникация : [учебник] / О.Я. Гойхман, Т.М. Надеина; под. ред. проф. О.Я. Гойхмана. – М. : Инфра-М, 2005. – 272 с.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. українського видання С.Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
4. Зимняя И.А. Взаимосвязанное обучение видам речевой деятельности: проблемы и перспективы: предметный план речевой деятельности / И.А. Зимняя, Р.П. Неманова // Межвуз. науч. сб. – Саратов : Саратовский университет, 1988. –С. 3–9.
5. Китайгородская Г.А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам / Г.А. Китайгородская. – М. : изд-во Московского университета, 1986. – 52 с.
6. Станкевич Н.В. Види мовленнєвої діяльності в аспекті лінгводидактики / Н.В. Станкевич / Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Вип. 2., 2007 – С. 40–47 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://chito.in.ua/pdfview/vidi-movlennyevoyi-diyalnosti.html>.
7. Фомина Т.Н. Инновационные технологии преподавания иностранных языков в неязыковом вузе / Т.Н. Фомина, Т.Г. Зеленова. – Ярославский педагогический вестник, 2003. – № 1 (34). – С. 2–5.